

(Megjelent a Magyar Szemle 2021. szeptember- októberi számában, 9-29 oldal)

„A mai spanyol demokrácia nyitányán, 1977 októberében megkötött Moncloa-paktumnak nincsen negatív konnotációja, az Antall–Tölgyessy-paktumnak annál inkább. A „paktum” szitokszóvá lett. Miért alakult így?” (Schiffer András 2020. IV.29. Válasz Online)

Párhuzamos nézetrajzok - szubjektív esszé és vélemény a rendszerváltás két okos paktumáról

Budán, 1989 szeptember 9-én a Szilágyi Erzsébet fasori lakásunkon, a berlini fal leomlása és a prágai bársonyos forradalom előtt, még az MSZMP felosztatásán innen, de már a páneurópai piknikes határnyitáson túl - Antall József, a fia, Antall György, Kulcsár Kálmán (akkori igazságügy-miniszter) és felesége volt a vacsoravendégünk.

Az Ellenzéki Kerekasztal (EKA), az MSZMP és a „harmadik oldal” küldötteiből 1989 június 10-én megalakult Nemzeti Kerekasztal feladata végéhez közeledett és dűlőre kellett jutni. Már átalakulóban Lengyelország. Még áll a kommunista Bulgária, Csehszlovákia, áll a berlini fal és Románia, ötlet sem volt a „négyigenes” hazai népszavazás (1989. november 26.) és nem tudtuk, hogy lesz a jaltai világrendet megszüntető máltai Bush-Gorbacsov csúcstalálkozó (1989. december 2-3.).

Az akkori vacsora fényképei bő harminc év után bújtak elő. Feleségem malacsültet táltalt. Esküvői tanúnk, keresztkománk, ügyvédi irodatársam, az ellenzéki kerekasztal-lovag Antall Gyuri vetette fel, hogy *“ideje lenne az őüket összeereszteni”*. A kezdeményezés Antalltól jött, és ezt a miniszter nagyra értékelte. Antallékhöz több generációs családi barátság és azonos politikai nevező kötött, Kulcsár Kálmán a tanárom és a feleségem édesapja volt.

Már megszületett, vagy tervezeti formában várt a benyújtásra a

rendszerváltáshoz szükséges törvények tekintélyes része és rendületlenül pörgött a szocialista rendszert lebontó és a polgári Magyarországot előkészítő jogalkotás.

Az EKA eredetileg a Magyar Demokrata Fórum (MDF), a Szabad Demokraták Szövetsége (SZDSZ), a Független Kisgazdapárt, a Kereszténydemokrata Néppárt, a FIDESZ és négy további szerveződés nyíltan ellenzéki egyeztető fóruma volt. Politikai súlya folyamatosan nőtt és 1989 nyarára a Kormány (örömmel), de az állampárt is (fogcsikorgatva) elfogadta tárgyalópartnernek. Így jött létre a Nemzeti Kerekasztal. Ez a fórum, az SZDSZ és a FIDESZ bojkottja mellett, hamarosan kimondta a békés politikai átmenet kompromisszumos téziseit és a többpárti szabad parlamenti választások megtartását (1989. szeptember 18.).

Azt, hogy az ominózus vacsora mennyiben játszott szerepet a kerekasztal sikeres lezárásában, döntsék el a történészek. Az kijelenthető, hogy az Igazságügy Minisztériumban addig lopakodó jogi rendszerváltás ezáltal lett legitím politikai célja.

Ezt az aktust nevezem én „első paktumnak.”

Az ellenzéki egység vége 1989 szeptemberében

Pozsgay Imre és hívei számára szeptemberre már csak egy lényeges alku-elem maradt: a köztársasági elnök megválasztása még az országgyűlési választások előtt. A Nemzeti Kerekasztalnál Antall József vette át az irányítást. Az MSZMP-oldalnak nevezett, valójában Kulcsár Kálmán által mozgatott szakértői gárdával fényes egyetértésben már csaknem összerakták az új jogrendszert. Fejti György hiába erőlködött, Pozsgayt pedig egyáltalán nem zavarta a polgári demokrácia. A kerekasztal vége előtt azonban már világosan látszódott, hogy az ellenzéken belül nincs egyetértés néhány kérdésben.

Az első paktumkor az ellenzéki szakadás oka a *közvetlen köztársasági elnök választással* kapcsolatos ellentét volt. Az SZDSZ – és az akkor vele egy platformon lévő FIDESZ nem a nép által közvetlenül történő, hanem az új parlament általi elnökválasztás mellett volt. (Mellékesen: hazánkban közvetlen államfő választásra a középkor óta nem is volt példa. Rákóczi Ferencet a rendek, Kossuth Lajost, Károlyi Mihályt, Horthy Miklóst, Tildy Zoltánt az aktuális legfőbb népképviselői szerv választotta. Kossuth pedig fél oldalas levélben egyszerűen kinevezte Görgeit.)

Egy, a parlamenti választást megelőző közvetlen köztársasági-elnök-választáson a politikai erjedést (az MSZMP Központi Bizottsága által kiküldött, 56-ot elemző munkabizottság magát önállósító tagjaként) a felszínre robbantó *Pozsgay Imre látszott befutónak*. Fajsúlyos, bár nem esélyes kihívója lett az év október 15-én a *jogszociológus jogtudós Kulcsár Kálmán*. Őt az ellenzéki pártok számára vállalhatatlan szervezet támogatta és választotta köztársasági elnök-jelöltté: a Hazafias Népfront.

A jövő jogrendszerét érintő és részletes kimunkálást igénylő kérdések másik fontos területe a *kétharmados többséggel elfogadandó törvények* köre volt. Az ellenzék mindkét fő erejében túl sokan és túl sok kérdésben ragaszkodtak a minél több kétharmados törvényhez. – akkor még az MSZMP- vagy utódpartjának győzelme tűnt realitásnak, ezért valószínűleg ezt a módszert alkotmányos „féknek” vagy „súlynak” gondolták.

Antall a köztársasági elnök kérdésben elfogadta pártja többségi döntését, hiszen ő maga terjesztette kompromisszumos javaslatként azt elő az NKA ülésén. Enélkül a kölcsönös engedmény nélkül másként alakult volna az átmenet történelme. Nem hangoztatta, nem is titkolta, hogy nem boldog a közvetlen elnökválasztással. Szíve szerint ebben a székben egy, a kormánytöbbségtől erkölcsisége, tekintélye folytán függetlenedő és a jogfolytonosság évtizedekre szétcsúszott partjait történelmileg is összekapcsoló személyiséget látott volna. Az ő szemében ilyen lehetett az agg Varga Béla (1903-1995), 1946-47-es kisgazda országgyűlési elnök, aki az antifasizmust és az antikommunizmust, valamint a jogfolytonossághoz való visszatérést személyében is szimbolizálta volna. Ez akkor este nem is jött szóba.

A jogalkotási menetrend

A vacsora után a két “ős” átvonult a nappali szobába. Egy gyimesi tarisznya és egy moldvai csángó mellény társaságában megbeszélték, pontosabban egyeztették a szabad választásokig hasznosnak látott jogalkotási menetrendet. Mindketten a kormányváltásra és az MDF vezető kormányzati szerepére terveztek.

Antall megmondta, hogy mely törvényeket szeretnének már az új parlamenttel ők meghozatni és mit kellene még a Németh kormány hivatali ideje alatt. Amiben megállapodtak, azt ki-ki a maga

[Dátum]

térfelén átvitte. A találkozási előzetesen tudott Németh Miklós miniszterelnök is, aki szabad kezet adott Kulcsár Kálmánnak és utólag is mindenben támogatta.

A beszélgetést természetesen csak foszlányokban hallottuk, bár nagyon füleltünk az asztalnál. Emlékszem egy gondolat váltásukra, ami állandó téma és a 1990. április 29-iki második, u.n. „MDF-SZDSZ paktum” egyik tartalmi előkérdése volt. Kulcsár Kálmán megkérdezte: „hogyan fogtok kormányozni ilyen sok kétharmados törvénnyel?” Antall megvonta a vállát – „sokan ebben hisznek.” Nekem az maradt meg, hogy az MDF-et ebben a kérdésben akkor meggyőzőhetetlennek vélte és ezért tisztelve a testületi elvet, kivárt.

A jogrendszer átalakítási műhelymunkák a nyolcvanas években

A Nemzeti Kerekasztal nyitányát jelentő EKA szándéknyilatkozatában a parlamentben kinyilatkoztatott indító tárgyalási tételek jók és okosak, de főleg lelkesítően bátrak voltak (1989. június 13.). Nekünk, akik ennek nagyon örültük, fogalmunk sem volt arról, hogy lényegileg ugyanezek a célok már régóta, csendben - bár egy hosszabb átmenet időrendjében gondolkodva - dolgozott Kulcsár Kálmán és csapata.

A jogrendszer-átalakító műhelymunka a Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Intézetében kezdődött. Szabó Imre (1912-1991) marxista jogfilozófus akadémikus, intézet igazgató korábban „eladta” Kádáréknak, hogy a szocializmusban 15 évente új alkotmány kell. Ugyanis a szakadatlan társadalmi fejlődés a „társadalmi alapokat” átalakítja és a „termelőerők” gyors fejlődését a „felépítménynek” is követnie kell. A szemináriumi brossúrán képzett pártkorifeusok ezt értették. Így lett engedély és költségvetési keret...

Az persze kérdés, hogy a meggyőződéses kommunista Szabó Imre még a hatvanas években az Intézetben miért bízta a világ alkotmányainak tanulmányozását három olyan, reakciós karakterű kutatóra, mint Kulcsár Kálmán és szobatársai: Herczegh Géza (1928-2010) és Péteri Zoltán (1930-)? Ők mindhárman egyházi iskolákból jöttek, vasárnap porcelánból ettek otthon és polgári-klerikális családi háttérük mellett még aktív 56-os „eltévelyedésük” is volt. Nem tekinthetjük véletlennek, hogy ahol Kulcsár elsőként megjelent, vagy valahogy feltűnt (pl. a pesti vagy pécsi jogi egyetem, Tudományos Akadémia, vagy az induló Alkotmánybíróság), ott előbb - utóbb Herczegh vagy Péteri is befutott. A nyolcvanas években az Akadémián ismét aktivizálódó jogrendszer-átalakító csapat közjogi vezérhajója Kilényi Géza (1936-2016), a magánjogi pedig Sárközy Tamás (1940-2020) volt, de Kulcsár számíthatott és számított is régi barátaira.

A társutas reformerek (Kulcsár definíciója szerint „establishment értelmiség”) bűvópataként vájták járataikat a kádárizmus hegyének puha kőgyomrában, de a hegy ettől még nem roppant volna össze. A Kulcsár-bűvópatak és legalább négy ilyen járatot mosott ki magának: MTA Jogtudományi Intézet, MTA Szociológiai Kutatócsoport, majd Intézet, MTA Ts-2 kutatócsoport, ELTE politológia tanszék.

A jogrendszer-átalakítás lehetőségét nagyban növelte 1982-ben Kulcsár Kálmánnak a hivatalos jelölttel szemben történt MTA főtitkár helyettesi megválasztása. Az MTA és az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság – Kulcsár 1969-es Szociológiai Kutatócsoport kutatási tervének koncepcióját folytatva - kért és kapott hozzájárulást a Kormánytól a társadalomtudományi kutatás fejlesztési programokhoz („Ts-programok”). Ezek mindegyikét akadémiai „nagygyűk” vezették. „Az államszervezet fejlesztésének megalapozása” tárgykört ő maga irányította. A közigazgatás- és bíraskodás alcsoportot a veterán Kovács István (1921-1990) professzor vezette, de már itt volt Kilényi Géza is.

Az új igazságügy-miniszter 1988 júniusában tehát csapattal, harminc év alatt óvatosan előkészített kész programmal és normatervezetekkel érkezett székébe és expresszvonat sebességével indított. Első intézkedésével *de facto beszüntette a halálbüntetést* (ez ellen Grósznak nem volt kifogása, de kérte, hogy egyeztesse az Elnöki Tanács tagjaival -ez egy külön történet). Egyidejűleg ott folytatta, ahol bíróként az 1956-os forradalom leverésekor abbahagyta: elrendelte az összes *politikai per egyedi, bíró általi felülvizsgálatát*, azaz kezdeményezte a rehabilitációkat.

SZERZŐI KÉZIRAT

Az első héttől megindult és szeptemberig elfogadott törvény lett a Petrik Ferenc által már előkészített *egyesületi-, és a gyülekezési törvény*, a Sárközy Tamás nevéhez kapcsolt *társasági törvény*, és folyt az átalakulási-, a sztrájk- a büntetőeljárás jog, azaz minden más, a lényegét illetően jórészt máig hatályos kódex újra kodifikálása.

Hozzá tartozott a büntetvégrehajtás, így csendben megkerestette Nagy Imre és társai sírját, és mint annyi más kérdésben, a rutinos lesőharcsa türelmével várta a külső kezdeményezést, ami nem is késett sokáig.

Volt büntetőjogi kockázat

Az Igazságügy Minisztériumban már 1988-ban hivatalosan is elindult és Kilényi elnökletével munkabizottságként működött a *polgári alkotmány normaszövegezése is*, a régi államcímer visszahozatalával kapcsolatos egyeztetés. A miniszter favoritja a koronás kiscímer volt. Készült az alkotmánybírószágról szóló törvénytervezet és a miniszter már 1988 decemberében – az országban elsőként – megszüntette a minisztérium MSZMP munkahelyi szervezetét!

A sztálini alkotmánnyal leszámoló polgári alaptörvénynek nemcsak a tézisei, hanem többedik munkaanyag tervezetei is eleve a miniszteri fiókban voltak!

Személyes tanúság: Kulcsárék az alkotmány szakértői belső tervezetének preambulumból már 1987-ben kivették a „felszabadító nagy Szovjetuniót”, a „földesurak és nagytőkések népellenes államhatalmát”, az „élcsapata által irányított munkásosztályt” és minden ilyen lózungot. Ezt a tervezeti szintű munkaanyagot még 1987 júliusában volt szerencsém látni Kulcsár Kálmán akadémiai főtitkárhelyettesi íróasztalán.

Ez a szövegszerű tervezet nekem, a mezei ügyvédnek annak idején államellenes bűncselekménynek tűnt. Nem értettem, hogy állami intézményben, állami pénzen, ki és miért mer ilyet csinálni? De a professzor úr megnyugtatott, hogy pártengedély van rá, még Szabó Imre akadémikus elintézte... (Persze, ha az egykori mentor tudta volna, hogy mi is készül valójában...) Ha bekövetkezett volna egy keményvonalas visszarendeződés, nem tudom, hogy sikerrel védekezhetett-e volna bárki is egy büntető eljárásban a „társadalomra veszélyesség” hiányával.

Kulcsár már miniszterként, mindent előkészítve, továbbra is az ugrásra kész ragadozóhal türelmével, hallgatagon várta a teljes alkotmány reform betolására kedvező pillanatot. Ezt Pozsgay Imre államminiszter hozta el, amikor a párt által kiküldött bizottságtól elszakadva, 1956-ot „népfelkelésnek” nevezte (1989. január 28.). Ekkor pár hónapja már Németh Miklós volt a kormányfő.

Kulcsár még 1988 decemberében betérjesztett egy alkotmánymódosítást, amely több ügyrendi szabály közé becsempészte a népszavazás intézményét és az Alkotmánybírószágot (!). Ezt 1989 január 10 -én téli ünnepkörből ébredező parlament elfogadta. A trójai faló bejutott a várba.

A már előkészített új alkotmánytéziseket politikai jóváhagyásra az igazságügy-miniszter röviddel a mindenható párttestület azon ülése előtt terjesztette be, amikor a népfelkelés témát is tárgyalták. Ahhoz minden résztvevő értett és kiadós, fárasztó vita volt várható.... Megkérte a napirendért felelő kabinetembert, hogy az alkotmány koncepciót ebéd után, de még a kávé felszolgálása előtt tárgyalják – bízott a délelőtti vitában kifáradt, majd jóllakott gerontokrácia elpilledésében. A jegyzőkönyv tanúsága szerint a vita viszonylag gyorsan lezajlott, gyanítom, hogy nem mélyedtek el a tézisekben. A polgári átmenet és a többpártrendszer előtt maga a bóbiskoló testület nyitotta fel a sorompót. A koncepció elfogadása után - lássunk csodát – mint nyuszik a bűvész cilinderéből, ripsz-ropsz előbújtak a további normaszövegek.

Jóval később megkérdeztem apósomat, hogy ez az áttörés hogyan volt lehetséges? Az előkészítés ellenőrzését a pártban Fejti Györgyre bízta. Vele és az ő társaságában másokkal is, főleg politológusokkal, egyetemi emberekkel már majd egy éve beszélgettek. „És ő értette, mire megy ki a dolog?”- kérdeztem. „Biztos vagyok benne, de sohasem beszélünk erről

direktben” – volt a felelet. A forrásokból látható, hogy Fejti érthette, hogy mire megy ki a művelet, de az is biztos, hogy következetesen úgy nyilatkozott és úgy is tett, mint aki félreérti.

Grószról nem tudta megmondani, hogy mit sejtett, de vele a jogrendszer-átalakítást soha nem is beszélte meg.

Kulcsár Kálmán szerint 1988-as minisztériumi érkezésükkor meglepődve tapasztalták, hogy a házban is *volt egy kész jogrendszer-átalakítási jogalkotási forgatókönyv*. Ötletgazdjaként ő *Petrik Ferencet jelölte meg*. Az ő érdemének tartotta a jogi rendszerváltás megindítását az 1987-es jogalkotási törvénnyel, amit ők át is vettek és még 25 évig hatályban volt. E törvény karmestereként László Jenő miniszterhelyettest, a szövegezőjeként pedig Szécsi Máriát és az akkor pályakezdő Bogdán Tibort tisztelhetjük, akinek fontos szerepe lett a következő két esztendő reform regulációjában (is).

Nem pontos, de érzékletes az ő terveikkel kapcsolatban utalni a magántulajdon alapú francoista diktatúrából a demokráciába való átalakulás spanyol folyamatára, ami szintén elnyújtott, de sikeres átmenet volt. A Kulcsár-csapat eredetileg az akkori geopolitikai környezetben nem *rendszerváltásban*, hanem más időhorizonton: egy jogfilozófiaiilag koherens és intézményrendszerében tudományos igénnyel kimunkált, lassabb *rendszerátalakításban* gondolkodott. És dolgozott azon már akkor is, amikor még a pézsmékeres trónok harca dúlt a Kremlben, itthon pedig Berecz János az ellenforradalmat ostromozta. Az események felgyorsultak.

A Kádár-hegy gyomrából előbújt ellenzéki elit tehát az establishment értelmiség után és mögül indult-haladt, de a finisben leelőzte őket. A munkát – az alkotmányos rendszer stabil demokratizálását - már nem voltak képesek ők sem befejezni. Ez a feladat még ma is aktuális.

Nem az MSZMP tárgyalt az ellenzékkel, hanem két polgári demokrata egymással

Aki azt hiszi, hogy a haldokló állampárt tárgyalt az ellenzékkel, az téved. Névleg persze így volt. Valójában az MSZMP-MSZP már csak saját magával volt elfoglalva és legfeljebb sejtette, hová tart a kormány egyik része. Az ellenzék egy részét eleve ők maguk adták, független ellenzék pedig eleinte még nem volt. Véleménykörök voltak.

Viszont kerültek alkalmas aktorok.

Németh Miklós az új kormányfő, Grósz Károly nagy tévedésének bizonyult. A fokozatosan „rendszer lebontóvá”, először az MSZMP, majd az MSZP kormányát vezető, és folyamatosan eszmélő egykori KB titkár a múlttól és a kelettől való politikai, gazdasági és katonai elszakadás Székelyi és Kharübdiszzei között navigált.

Mindenekelőtt darálta-zúzta saját pártja éles fogú-körmű, idomíthatatlan krokodiljait. Vitte az erdélyi menekültekkel kapcsolatos kockázatokat, megkezdte a szovjet atomfegyverek kivonásának előkészítését, betette a gyutacsot a berlini falba, hazánkat az egyesülő Németország felé tolta. Leállította a nem-fizető keleti exportot, még a Nemzeti Kerekasztal időszakában elkezdte kidolgoztatni a munkásőrség leszerelését (az SZDSZ is belekezdett az ezzel kapcsolatos aláírás gyűjtésbe, szerintük előbb). Személyesen futotta a mindenki által könnyen felismerhető, nagy politikai kockázatokat.

Kulcsár szerint a kelet-német menekülteket kiengedő soproni határnyitás (1989. augusztus 19.) is kizárólag az Németh és tanácsadói (emeljük ki Jenei Györgyöt, Mohai Tamást és Szepesi Györgyöt) személyes érdeme volt, a végrehajtás pedig Horváth István belügyminiszteré, aki szintén megüthette volna a bokáját. Máshonnan tudom, hogy a kelet-német toloncegyezmény lejártáról a nyugat-német követséggel jó viszonyt ápoló IM miniszteri titkár Tárkány-Szűcs Attila hozta a hírt. Kulcsár az ő közlése nyomán hívta fel erre a kormányfő figyelmét és ő adta ki a véleményt is, hogy nyitható a határ. De szerinte ez csak jogi és nem politikai kérdés volt. A felelősség, a kockázat - tehát a történelmi érdem - a miniszterelnöké. Kulcsár szerint az előkészítés során Horn a közelében sem volt a dolognak, a kormányzati kabinetülésen pedig „nem”-mel szavazott...

SZERZŐI KÉZIRAT

A hajlamai szerint elkülönülő és sosem fecsegő igazságügy-miniszter *kormány volt a kormányon belül*. Úgy értelmezte, hogy a miniszterelnökeiktől teljesen szabad kezet kapott. Jogrendszer-átalakító volt. Egész életében erre készült - és erre kellően fel is készült. Sok mindenkivel, de főleg a tudomány művelőivel és az establishment értelmiségiekkel személyesen konzultált. Emberei pedig addig is tárgyaltak az egész életében ugyancsak erre készülő - és szintén kellően felkészült – Antall Józseffel és az ellenzéki kerekasztalnál összekovácsozott csapatával, amíg el nem jött a fasori malacvacSORA ideje.

Ideológia nélküli pártok évada

A mi közegünk a fröccsös vacsoravilág és/vagy a cigarettafüstös, koffeinista szalonhomály alul- vagy oldalnézete volt. Az innen 1988-ban színre lépett ellenzékben is mindenki a kádárizmus eltörlését, valamilyen többpártrendszert, az 1949-es alkotmány leváltását, a hazaszeretet jogaiba való visszahelyezését és egy modern, nyugatos polgári világ eljövételét remélte. De arról, hogy *miként kell mindezt működőképes jogrendszerre gyúrn*, és arról, hogy *mik és hogyan válaszolandók meg a nemzet sorskérdései*, nem általánosan elfogadott átfogó víziók, hanem igazából csak véleménykedések voltak ...

Az MDF-et nem (sem) jellemezte egységes világnézet, ami pedig természeténél fogva egy modern pártideológia alapja kellene legyen. Az 1989-es, első paktumos Nemzeti Kerekasztalt indító ellenzéki szándéknyilatkozatban már benne volt a szalonlétből kilépett és nemzeti elitként működő kis mag átgondolt világnézete, politikai víziója, sőt stratégiája. Nem lebecsülve és kifejezetten méltányolva az ellenzékben mások világnézeti fejlettségét és államfilozófiai ismereteit, ma is az az érzésem, hogy ez leginkább Antall és Szabad György 1867-es kiegyezéskori ismeretekkel ékes, briliáns elméjét tükrözte. Ők a XIX. századi konzervatív nemzeti liberalizmus tudósai, hívői és modernizált gyakorlói voltak. Kónya Imre pedig nagyszerűen vezette fel mindezt.

Az MDF tömegeinek szívéhez közelebb állt egy egyszerűbb és érzelmibb töltetű nemzeti és nyugatszkeptikus, plebejus szemlélet. Egy balnépi platformnak az MDF-ben voltak hívei (én elsősorban az alapító Bíró Zoltán körére gondolok), még ha akkor jó időre visszaszorulóban is. De 1989 szeptember-novemberben reális veszély volt az ennek fészket csinálni képes, 1990 januárra beütemezett köztársasági elnök-választás.

Az SZDSZ is tarka volt világnézeti szempontból, az összetartó abroncs a nyugatiasság volt. Az SZDSZ-ben tartottak attól, hogy valami „népies” platformon létrejöhet az MDF és az MSZMP utódpartjának (vagy egy Pozsgay pártnak) a koalíciója és ezzel az ország jegyet vált az izolált, délibábos, szakértelem nélküli pangásra. Aggódtak, hogy nyugat-szkeptikus, esetleg romantikus, olykor pörköltszagú és politikailag inkorrekt kiszólásokkal megtűzdelte kuruckodás következhet. Nyilván lett volna erre is igény, de Antall mellett mindenki igyekezett összekapni magát.

Antall politikusként arra törekedett, mint a II. világháború utáni Németországot és az európai integrációt is sínre tevő nagy példaképe: Konrad Adenauer. Ne legyen a középtől jobbra más kormányképes tömb, ne aprózódjon el a jobboldal. A tömböt sikeresen össze is kovácsolta, hiszen a történelmi csipkerózsika pártok Antallhoz és az MDF-hez tartozva voltak csak kormányképesek.

Egy magyar rendszerváltás kulcskérdései – hiányoztak a pártok válaszai

Az biztos volt, hogy nem kell a kommunizmus, nem kell a „megreformált” szocializmus sem, jöjjön a kapitalizmus, legyen többpártrendszer és nyugat felé kell barátkozni.

De egy sikeres rendszerváltáshoz több kell. A gyakorlati megoldásokat igénylő nemzeti sorskérdésekről *értékrendben, világnézeti alapon* kell stratégiát alkotni és dönteni... Mik voltak az akkori magyar sorskérdések?

- Mi legyen a magyar múlthoz való viszony (kik a jók és a rosszak, mi a szégyen és mi a dicsőség);

SZERZŐI KÉZIRAT

- a hatalmi tömbökhöz való viszony (NATO tagság, semlegesség vagy Oroszország – az európai integráció való csatlakozás, vagy kívül maradás);
- viszony a szomszédainkhoz (sérelemi politizálás, revíziós igények, vagy közös hatalmi tömb);
- politikai nemzet és a határon túli magyarság viszonya (revízió vagy kisebbségi önrendelkezés, áttelepítés vagy helyben tartás);
- mi legyen az egyházak szerepe, mi legyen az elvett intézményeikkel, vagyonukkal;
- az államadósság (fizetni, átütemezni, vagy elengedést kérni);
- a nemzeti vagyon felosztása és működtetése (reprivatizáció, vagy privatizáció, vagy kuponrendszer, menedzsmenti átvétel, dolgozói tulajdonlás, kárpótlás stb.);
- a termőföldek sorsa (birtokpolitikai szerkezetek, reprivatizáció, szövetkezetek, tagosítás, a termelés finanszírozásának modelljei).

Ezeket a kérdéseket így „csomagban” nagyon kevesen rakták össze. Leszoktunk a stratégiai gondolkodásról, utunkat az alávetettség határozta meg. Hazánk egy avított, nacionalista világbirodalom itteni helytartói által kizárólag csak működtetett, provinciális tartomány, politikai periféria volt, ahol a geopolitikai ismeretre, stratégiai képességekre nem volt szükség. A stratégia Moszkvában dőlt el.

Nem emlékszem, hogy a kulcskérdésekre voltak-e a szakértői boszorkánykonyhákon kívüli pártvilágban, az MDF-en kívül világos és főleg jó pártválaszok. Csak az MDF-nek volt értékrendi és ideológiai alapú pártprogramja - lényegében az is valósult meg. Ennek vezérmotívumai és koherenciája mögött Antall József állt, nyilván ő maga pötyögtette írógépre a sashegyi társasházi lakásban. De a párt eleinte nem tartott itt. Egy akkori gonosz, rosszmájú megjegyzés szerint, az MDF vezetői összejöveteleiről a kezdetekben nem lehetett mindig pontosan tudni, hogy az most ülés, vagy esetleg Für Lajos születésnapja? De aztán kialakult.

A Fideszről nem tudtam eldönteni, hogy bátorságuk nem a vak lóé-e és vajon nem az SZDSZ ifjúsági szervezete-e? Nem látszott, hogy mi a politikai horizontjuk. A nagy kérdések „hogyan”-járól emlékeim szerint mintha nem is lett volna érdemi véleményük... amit hallhattunk, az inkább tiszteletlen, trendi kritika volt a többiekéről és a magyar múlttól is. A kimondott szavak a jogi egyetemi jogelmélet szemináriumok és a szakkollégiumi viták sziporkáira emlékeztettek, aminek a sorskérdésekhez való gyakorlati kapcsolódását nem tudtam felfedezni. Biztos lesz, aki ezt cáfolja.

Az EKA ülésein – különösen a taktikában - már megmutatkoztak az oroszlánckörmök... Tehetségesek, de izoláltak, ráadásul végtelenül bizalmatlanok voltak.

Az SZDSZ-nek voltak egyes válaszai, de azokat én zömmel tévedéseknek tartottam és tartom ma is. Az 1989 áprilisi „*A rendszerváltás programja*” olyan általánosságokat puffogatott, amikre sohasem volt reális esély, de szükség sem: semlegesség és a szakértői kormányzás. Úgy tűnt akkor, hogy „szakértő” szó mindig csakis egy kebelbeli megmondóembert jelenthetett. A véleményvezérek oszlopszentként uralkodtak, valami rajongó amerikai szekta-fíling lengte be az eseményeiket. A magyar múltat nagyjából elvetették, a kisebbségi kérdésben karcsúak voltak. Kárpótlás, egyházi vagyon, termőföld visszaadása nem volt hangsúlyos, vagy szóba sem jött. (Az egyik tiszta tekintetű és -kezű, a diktatúrában rettenthetetlenül bátor ügyvivőjük még 90 elején is oda nyilatkozott, hogy „*ha kiderül, hogy az SZDSZ baloldali párt lesz, akkor én kilépek.*” Csak néztem ezt az okos, becsületes jóbarátot, ugyan hol él...?)

„*Az SZDSZ azt reméli, hogy egy sikeres deszantakcióval Magyarországot az amcsik átviszik az óceánra és New York alsóhoz csatolják. És közben többen a tengerbe esnek*” – mondta annó a politikai elemzőnek sem gyenge Antall Gyuri.

A csipkerózsi kapártok erősen paródia-szagúak voltak, annál aktívabb bel-élettel.

Nemzeti elit pedig mindig van, bár nem mindig látszik

SZERZŐI KÉZIRAT

Az 1988-1990 közötti rövid időszakot nevezhetjük a nemzeti függetlenség és önrendelkezés ritka korszakának. Az ellenzéki közegek sarjadtak, mint eső után a gomba.

A közvéleményben a nyolcvanas évek utolsó két évéig mindazonáltal az uralkodó nézet az volt, hogy „sajnos nincs alternatíva”, ezért Kádár jobban tenné, ha örökké élne, mert ellenzék nincs, ami pedig van az erőtlen, olykor szánalmas és csak rosszabb jöhet. Pár évvel korábban még tippelgettük, hogy Kádár után ki lenne jobb, Németh Károly vagy Havasi elvtárs?

Ez persze logikaként is önbecsapás, *hiszen ami nincs, ahhoz képest biztosan nem fenntartandó és nyilván elfogadhatatlan marad, ami már rossz...* De hamar kiderült, hogy ez gyakorlati tévedés is, mert igazi pártokról ugyan nem beszélhettünk, de 1988 és 1990 között látszólag a semmiből *előléptek a tudásban és morálban egyaránt erős, geopolitikai látással bíró államférfiak.*

Fontos szakértői posztokon cselekvési lehetőséghez jutottak a sem az ellenzékhez nem tartozó, sem az MSZP-t nem választó, 1956 óta *elszigetelt, majd egyre jobban intézményesülő és félhivatalossá előlépő szakmai burkokban építkező reformerek*, az „establishment értelmiség” is.

Mellettük pedig ott sürgött-forgott a sajtó számára is érthető, tapintható és az aktorokat motiváló, velük együtt gondolkodó, a civilizált jövőt a részletek ismerete nélkül is vágyó pártvilág. Tényleges és ható politikai hajtóművek. Antall József, Szabad György, Sólyom László és a munkájukat segítő jogászok: Tölgyessy Péter, Halmai Gábor, Kutrucz Katalin, Kónya Imre, Salamon László, Balsai István, Horváth Balázs, Áder János, Kövér László, Orbán Viktor – csak, hogy párat említsek. Ők váltak az ellenzéki, majd a később megalakult Nemzeti Kerekasztal ellenzéki oldalának meghatározó szakmai magjává.

A jogrendszer átalakításához a páston termettek a kiemelkedő személyiségek, akik értették, hitték a közjogi részletek, a demokratikus intézmények összhangjának fontosságát, éveken át kutatták azok valóságos társadalmi hátterét.

Bebizonyosodott, hogy Kádárék nélkül nemcsak megy, de sokkal jobban halad előre az ország. Léteztek a cselekvésre képes kiművelt emberfők. Volt és össze dolgozott egy hirtelen artikulálódni képes, a pártokon, intézmények hátán szörfölni tudó *nemzeti elit*.

A szakmai viták tematizálása és társadalmasítása

Még a Pozsgay Imre által berobbantott „népfelkelés” ügy előtt, Kulcsár tehát kieszközölt egy alkotmánymódosítást (1989. január 10.), amibe a részletszabályok között beillesztette a népszavazás intézményét és az Alkotmánybíróságot (32/A § - 1989 január 10.). Kilényi és Kajdi József kezdhette az AB törvény szövegezését, az ellenzéki kupaktanács, majd kerekasztal pedig éccát és okot kapott a véleményformálásra. Működni kezdett egyfajta társadalmi egyeztetés.

Kulcsár folyamatosan tartott, vagy tartatott, a jogrendszer átalakításával kapcsolatos csomóponti kérdésekről informális megbeszéléseket külsősökkel. A Magyar Jogász Szövetség ténylegesen az Igazságügy Minisztérium egyik főosztálya volt, ők is kaptak szakterületi felkéréseket. Úgy tűnik, hogy a munkaanyagok, belső koncepciók kiadásával, külső forrásokból való bevonásával már tulajdonképpen a miniszter tematizálta is a Független Jogászfórum, majd az Ellenzéki Kerekasztal közjogi tárgyú megbeszéléseit.

Kutrucz Katalin, a kerekasztal motorja, a történelmivé vált helyszín, az egyetemi büntetőjogi tanszéki terem kulcsának őrzője minden tervezetet elolvasott, mindennek kikutatta a nemzetközi megoldásait. Megbeszélte Tölgyessyvel, vagy akivel kellett. Ismert tény volt, hogy közismert dinamizmussal a vonakodó, és apolitikus férfi jogtudósokat is szelíden bekényszerítette a munkába. Utólag viccesnek tűnik, hogy milyen háttérű arcok tűntek fel a kerekasztalnál – mint pl. a budai német polgárcsalád sarja, Györgyi Kálmán, a büntetőjogi munkacsoportban, mint „harmadik oldal”, vagy mint esetleg MSZMP delegált.

Az Igazságügy Minisztérium Kilényi 1989 májusban megírt előszavával és Bogdán Tibor, Tölgyessy Péter, Zétényi Zsolt bevezető tanulmányaival megindította az „Alkotmányjogi

SZERZŐI KÉZIRAT

Füzek” című cikkgyűjtemény brossúráját, amiben a minisztérium, az EKA, a harmadik oldal, a Jogász Szövetség szervezeti cégei alatt már a 2012-ig hatályos Alkotmány egyes témaköreit taglalták.

Ezt a kiadványt „fű, fa, virág” megkapta. A miniszter fontosnak érezte, hogy akit érdekel, pontosan megtudja, hogy milyen vélemények hangzanak el, mik az álláspontok. Aki számíthatott és közölni akart, az teret kapott.

Az NKA-nál az Igazságügy Minisztérium részéről ott volt Bogdán Tibor, Papácsy Edit, Somogyvári István, Kajdi József, Holló András, Hlavaty Attila. Az Alkotmányjogi Füzetek szerzői névsora magáért beszél: a fent említetteken túl Áder János, Ádám Antal, Prukberger Tamás, Müller György, Miks Antal, Kiss Elemér, Fűrész Klára, Máthé Gábor, Kanyar József, Bod Péter Ákos, Kukorelli István, Verebélyi Imre, Ficzer Lajos, Kolláth György, Zsohár András, Köves Péter, Bándi Gyula, Samu Mihály, Sári János, Körösenyi András, Petrétei József, Zányi György, Sükösd Ferenc.

Az 1989 októberi Alkotmány kritikusi szerint tehát ők lettek volna – Antall és Kulcsár árnyékában – a sztálini alkotmány továbbvivői... döntse el az olvasó.

A Nemzeti Kerekasztal első ülése 1989. június 13.

A Nemzeti Kerekasztal nyári munkáját a kormány és az ellenzék már együtt végezték. Hiába próbálkozott Fejti György a „szocialista” jelző és hasonló elemek becsempészésével, ez már sem az MSZMP (értsd: IM) sem az ellenzéki oldalon nem ment át. A regulációs pingpongasztal mindkét oldala már ugyanazzal a labdával játszott.

Az önjáróvá vált kormány megállíthatatlanul haladt előre. Németh Miklós a korábbi *politikai rendszer*, Kulcsár Kálmán a *korábbi jogrendszer*

lebontása és az új kiépítése céljával. A záróaktus után napra egy hónap múlva (1989. október 18.) az Országgyűlés elé terjesztette az új, köztársasági államformát és demokratikus berendezkedést kimondó alkotmány szövegét.

Az új alkotmány elfogadása, majd a köztársaság kikiáltása után egy héttel (1989. október 30.) kihirdették az Alkotmánybíróság (AB) felállításáról és fokozatos személyi feltöltéséről szóló törvényt is. A testület elnökét a szabad választások után a teljes létszámra feltöltött testület maga választotta volna... Azt hiszem, Kulcsár Kálmán igazi célpontja ez az elnöki szék lehetett, bár erre soha még csak célzást sem tett, a legszűkebb családi körben sem. Az AB mindenesetre az ő találmánya volt. Ennek feladata az volt, hogy egy zárt, alapjogi dogmatikai rendszerben a jogtudomány korrigálja a jogalkotást és a joggyakorlatot. Sem elméleti alapon, sem az 1946-49 közötti időszak tapasztalatai alapján sem bízott a fékek és súlyok nélküli, egykamarás parlamenti rendszer tartós demokrácia megtartási képességében - ezt mondta akkor is és később is.

Az 1986-ban gondosan összeválogatott MSZMP lojalistákból álló parlament három és fél év múlva a létező szocializmus rendszerének lebontása és a polgári demokrácia létrehozása érdekében mindent megszavazott. Ennyit a korabeli „nincs alternatíva” narratíváról...

A látszólag befejezetlen alkotmányozás már a demokratikus pártok „érdeme”

A rendszerváltoztatás éveiben, 1989–1990-ben összesen 9 alkalommal módosították az alkotmányt. Ezek közé „befért” a teljes újra szövegezés (1989 október 18.), amely a jogrendszert átalakítva teljesen a szemétre dobta a sztálini örökséget, de a hetvenes évek kádári reformjait is.

SZERZŐI KÉZIRAT

A köztársasági alkotmány bírálatakor szakmaitlanság arra hivatkozni, hogy az azért önkényuralmi eredetű, mert maga mondja, hogy „ideiglenes”, és az előzővel vagy negyven szövegegyezés van. Persze, az nyilván benne maradt, hogy mi a főváros, létezik országgyűlés, kormány, bíróság, ügyészség és vannak emberi jogok. De ez a kritika csak üres rabulisztika. Ahhoz, hogy a tartalmában teljesen új és polgári alkotmányt ne ideiglenesnek nevezzék és új számot kapjon, az akkori szabályok szerint *népszavazásos megerősítésre lett volna szükség* és annak kockázatát 1989 forró őszén egyik fél sem akarta vállalni.

Az „ideiglenes” jelző politikai üzenetet is hordozott: nemes gesztussal maga kritizálta az azt létrehozó, a fennálló rendszert „lebontó és építő” rezsimit, azaz saját akkori kormányuk politikai legitimitációját is. Ezzel a szabadon választandó parlament, tehát a népfelég elve felé tett egy tisztelgő főhajtást. További, érdemi tökéletesítő elvárást fogalmazott meg. És azt hiszem, hogy a derék MSZMP-s képviselők könnyebb szívvel szavazták így meg...

Az új, 1990-ben megválasztandó országgyűlés számára pedig az alkotmány szövegező munkát az AB-be választott Kilenyitől átvevő Kajdi József csapata elkészítette a már nem ideiglenes alkotmány szövegét. Amihez aztán már *a szabadon választott Országgyűlés nem adott kétharmadot, azaz amiről nem döntött...* Az üres „1949. évi XX: törvény” elnevezés fennmaradása tehát a legitím, demokratikus pártok bizarr, de a maguk a történelmi realitás logikája szerinti ésszerű döntése volt.

Értem, hogy ez némelyek szépérzékét zavarta, de ezt a rendszerváltókra „sztalinistázva” szennyként rákenni történelmietlen, politikai és főleg jogi érvelésnek pedig gyenge.

Alakító cselekvők

1989-90-ben sem Kulcsár Kálmán, sem Antall József nem becsülték le a kockázatokat. Mindössze eltökéltek és bátrak voltak. Anélkül, hogy erről valaha is egyeztettek volna: *volt világos és nem a végtelenben találkozó céljuk*: Magyarország hajóját a lehető leghamarabb be kell lavírozni a nyugati szövetségi, ideológiai és gazdasági érdekrendszerek kikötőjébe. Azaz a lehető leggyorsabb euroatlanti integráció és a modernizáció.

Így akarták visszaterelni hazánkat a saját történelméhez, értékes és gazdag jogi hagyományaihoz, pozitív hajlamaihoz, a nyugat-európai közösséghez. Az értékek mentén aztán eldőlt (volna), hogy kik a jók és kik a rosszak a magyar történelemben, kint a nagyvilágban pedig kik a szövetségesek, kik a barátok és kik az ellenségek – ha vannak.

A családi hagyományok segítették őket, de képzett szakértői voltak a politika folyamának, a történelemnek és a nemzetközi egyidejűségnek. Úgy gondolkodtak, ahogy komplexusok nélküli józan magyar hazafiak és művelt, felnőtt európaiak szoktak. Küldetéstudattal, a tettekhez szükséges bátorsággal, tudással és belátással.

Modernitás és nemzeti történelem

Részleteiben ismerték, értették az európai integráció ontológiáját és működési mechanizmusait. Kulcsár tudta az amerikai, az angolszász, a keleti rendszereket, a spanyol és portugál átmeneteket és a felbomló gyarmati világ elmúlt 30 éves folyamatait. Ezeket tüzetesen, évtizedekig tanulmányozta és volt rá csapata is.

Antall bámulatra méltóan naprakész volt a Nyugat-Európai alkotmányokból és az államszervezeti felépítésekből Ausztriától Portugáliáig.

Nemcsak szerették, de értették is a történelmünket, ismerték saját népüket, annak gondolkodásmódját. A két frontember példaképei is közösek: Széchenyi, a reformkorból kinőtt centralisták és persze Deák, Eötvös, Andrássy. Kulcsár nem szerette Kossuthot, Antall szerint viszont Kossuth nélkül sose lett volna kiegyezés.

A közjogi egyensúlyokat tekintve mindketten az 1848-as áprilisi törvényekből indultak ki. Nem véletlenül. Így tett Deák Ferenc az 1867-es kiegyezéskor, erre épített a két világháború közötti király nélküli királyság, de az 1946-os köztársasági séma is.

SZERZŐI KÉZIRAT

Nemzeti szabadelvű közjogi konzervativizmusuk 48-as motiváltsága számomra két külön időpontban vált világossá. Az 1946. évi I. törvényre és az áprilisi törvényekre való visszahivatkozást, mint rendszerváltoztatási vezércsillagot, Antalltól még 1989. március 14-én (speciel a konyhájukban), Kulcsár Kálmántól 2010. júliusában (adyligeti kertjében) hallottam.

A „demokrácia-gépezeti modell”

Nem túl nehéz a *demokrácia gépezetének felülről lefele épüléséről* alkotott víziójukat – ami klasszikus és ismereteim szerint tudományosan nem cáfolt modell- rekonstruálni:

- a politikai pártokat a *világnézeti értékrendek*, axiómák különböztetik meg. Ezek keretrendszerében fejezik ki *társadalmi bázisuk érdekeit* és ezek különböztetik meg őket egymástól;
- kell a világnézetet és a politikai értékeket megfogalmazó *ideológia*;
- ezen alapuljon a pártdemokrácia alapján *legitimált pártstratégia*;
- ennek birtokában lehet a társadalom konkrét problémáira és az állam ezekkel kapcsolatos feladataira pártszinten, értékválasztáson nyugvó, tudományos megalapozottságú és messze tekintő *szakpolitikákat* alkotni;
- ha eljön a kormányzás ideje, ezekre a *szakpolitikákra építik a kormányprogramot*;
- e programon siklik a *kormányzás, aminek legfőbb eszköze a jogalkotás*;
- a reguláció artikulált, valódi *érdekegyeztetésre* is támaszkodik;
- a parlament házaiban valódi vita, nyilvánosság és kiegyenlített bizottsági munka folyik;
- a legitim értékrendeket és az állam szervezetrendszerét, az államcélokat az *alkotmány* írja le.

Politikai váltógazdaság legyen, vagy permanens alkurendszer?

A *parlamentari demokráciában* az értékhordozó ideológiák és pártstratégiák versenyeznek egymással és kormányzati szakpolitikákkal vizsgáznak. Eredményességükről az időszaki választásokon a nép mond ítéletet.

Ezzel szemben a *nem demokrácia-alapú társadalomban az értékhordozás másodlagos*. A fő érték a stabilitás. Az érdek-artikulációt a titkosszolgálat vagy a közvéleménykutató hivatott pótolni, ezért az esetleges és belterjes, az érdekek harca nem transzparens és sok múlik a szerencsén vagy a véletlenen. A döntéshozatal kinyilatkoztatásos, vagy belharc alapú. A programok csaponganak, kormányzati felelősség nincs. A siker záloga a szavazók érzelmi alapú lojalitása. Lehet ez a modell is sikeres, de a siker csak a statisztikai mérőszámok nemzetközi tükrében igazolható.

Az 1989 őszi scenárió szerint a jövő kormányzása a túlzóan sok kétharmados törvény világában vagy nagykoalíciót vagy vétóárnyékolt alkukat ígért. A belharcos gyűjtőpárti kormányzás elemeit vitte volna tovább, hiszen a nép hiába választ, megint a ki tudja miként formálódó kamarillák játéktere lett volna a kormányzás.

Ha nincs kormányzási felelősség, akkor visszafelé haladva a demokrácia gépezet működésén: alkuk vannak, nincs egyeztetés, doktrínérré válhat a jogalkalmazás, elveszhet a szakpolitika, a kormányprogram egyenlő a hatalommegtartással, tehát mellőzöttek az alapértékek. Oda a civilizált polgári lét.

Ezeket a levezetések mi fiatalok sokszor hallottuk, akár katedráról, akár otthon családi körben vagy vendégségben az egyik „ős”-től és a másiktól is.

Álpártok és valódi államférfiak kora

Nos kinek voltak értékalapú ideológiái 1988-90-ben? Az egyházak nem képviseltek politikai erőt, a pártoknak ilyenjük alig volt.

A pártokat az államférfiak pótolták. Ez ritka magyar szerencse, mert a környéken másutt nem feltétlenül így történt. Kettő közülük - nyilván nem szövetségkötésre, hanem „csak” a békés átmenet támogatására - azon a nyárutó estén egy malacsült erejéig összeült mi nálunk.

Antall és Kulcsár tehát párhuzamos, pártpótló történelmi alkatok. Antall az erkölcsi, Kulcsár az önjáróvá váló kormányzati hatalom erőforrásait használta. Tevékenyen ki is köszöriülték ennek, az értékektől a jogszabályok megszületéséig zakatoló demokrácia-gépezetnek a fogaskerekeit. Tudták, hogy az miként működhet és személyes sorsukat erre tették fel.

Nem szólhatok egyetértésről, mert nem voltak ismerősök, barátok. Erről és így egymással soha nem beszélgettek. Mindkettőjüknek ez természetes, magától értetődő dolog volt: mind a ketten „von Haus aus”, így voltak szocializálva. Világnézetben voltak közel egymáshoz.

Ami a szabad választások előtti köztársasági elnöki esélyeket illeti: a magányos és elkülönülő tudós Kulcsár Kálmánt a választók nem ismerték és nem is értették. Nem volt jó szónok. Az ő igazi kommunikációs terepe a saját kasztja volt. Eszköze az egyetemi előadás, vagy még inkább a szeminárium volt, ott sugárzott igazán.

Akkor is, most is úgy látom, hogy hiba volt 1989 októberében a köztársasági elnökjelöltséget vállalnia. Az MDF az utolsó kommunista kormány miniszterét látta benne. Az SZDSZ nem felejtette el, hogy az MTA Szociológiai Intézetének élén nem az Aczél óvoda embere volt és háborús bűnként tartották számon a Soros György hazai képviselőivel szembeni akadémiai szembenállását és konfliktusait. Szagról megéreztek benne a rejtekéből kilépő nemzeti konzervatívot, a szekularizált keresztényt. A konzervatív MSZP-sek tudták reakciós származását, 56-os forradalmi bizottsági múltját. Ismert volt, hogy sem Kádár, sem Aczél nem szerette. (Ez igaz is volt, mert ha nem így lett volna, Grósz sosem hívja miniszternek.) A FIDESZ nagyjából azt mondta, amit az SZDSZ, csak talán hangosabban kommunistázott.

Karakteres, akár középerős köztársasági elnök a kádári hatalomgyakorlás végeztével senkinek sem kellett. Kulcsár szemei előtt viszont a hazai jogtörténeti párhuzamok, a nyugat- európai kiegyenlítő minták lebegtek. A négyigenes népszavazás után ennek a szerepnek minden esélye el is szállt.

A második paktum a választások után

Az új parlament az Antall-Tölgyessy, vagy MDF-SZDSZ (második) paktumnak nevezett törvénycsomaggal 1990 májusában csökkentette a kétharmados törvények számát és visszanyeste az államfői jogköröket. Ez a redukálás nem a Kulcsár-Antall által (egymástól egyébként függetlenül) elérni kívánt közjogi modellből következett. „Normál” körülmények között Antall, mint az alkotmányos „fékek és súlyok” híve és alkalmazója, biztos a középerős köztársasági elnök intézményét támogatta volna, Kulcsár, mint jogtudós eleve ezt akarta.

A szabad választások utáni „második paktum” középtávú tétje az ország kormányozhatósága volt. Szerencsére ezzel a paktummal az SZDSZ radikális magja egy tál lencséért el is adta az MDF kormány rövid távon való megbuktatásának lehetőségét.

Itt mindenképpen méltatni kell a hataloméhséggel nem fertőzött Tölgyessy Péter akkori SZDSZ frakcióvezető szerepét. Erkölcsi és politikai nagyságát jól mutatja, hogy nem akarta és nem segítette a nagyobbik rendszerváltó párt szétzilálását és az első szabadon választott kormány megbuktatását. Vajon egy SZDSZ-MSZP összefogás elé kívánt már akkor útkadályt tenni? Igazi államférfivé nőtt és nagy árat fizetett érte.

A Fidesz álláspontjára már nem emlékszem, de ők mindenből ki lettek hagyva és ezért nyilván csalódottak voltak. Talán az SZDSZ (antikommunista retorikájában mindenképpen) kemény magjában és magjának hittek. Az SZDSZ azonban őket útközben az első adandó alkalomkor elpottyantotta és ezt még egyszer meg tudta tenni velük 1994-ben a választások második

SZERZŐI KÉZIRAT

fordulója után is. Az őket támogató FIDESZ szavazataival erősödtek, majd az MSZP-vel léptek koalícióra.

Antall az 1990-es kormányalakításkor a kampánybeli keserű előzmények ellenére is eleinte a kabinetbe remélte őket. A pár év múlva átmenetileg a mi ügyvédi irodánk konyhájában tárolt és ma valószínűleg a Batthyány Lajos Alapítványnál lappangó Antall iratanyagból emlékszem korai, de már a választások után született kormánylista tervezetre, ahol a FIDESZ ifjúsági miniszeri tárca birtokosként jelent meg.

Azt nem tudom, hogy ők mondtak-e nemet, az MDF jelentette ki, hogy erről szó sem lehet, vagy a miniszterelnök a „kamikaze kormány” utáni időkre akarta őket tartalékolni, de velük el tudta volna képzelni a koalíciót, míg az MSZP-vel és a kemény magos SZDSZ-szel nem. Úgy gondolta, hogy ez a két párt másként, de az elmúlt rezsimhez kötődik. A magyar nemzeti múltat retrográd nosztalgiának tartják, az euro-atlanti hosszú távú integrációval kapcsolatban fenntartásaik lesznek. A Nyugat-európai kereszténydemokrata modellt – sem intézményesen, sem a kormányzati szakpolitikák szintjén - nem engednék megvalósítani.

Az SZDSZ a szabad választások után még megszavazta, de nem „fogta” ezt az új alkotmányos struktúrát. Kibuktatták Tölgyessyt a frakció éléről és amikor pár nap múlva Antall kórházba és altatásos kómába került, aznap jött a taxisblokád 1990 október végén. Azt, hogy az elnöki hatalom súlyát a paktum megkötésekor mennyire benézték, ekkor értettük meg: Göncz Árpád – alkotmányt sértően – főparancsnoki utasítást adott ki a hadseregnek.

Kár, mert sokan voltak az SZDSZ-ben hívó, civilizált demokraták, a handabandázástól idegenkedő és az alkotmányozás folytatására alkalmas patrióták. De emlékszem azokra a hírességeikre, akiknek a demokratikus szárnyalását rendre zavarta a magyar valóság és maga a nép.

Lehet, hogy a második paktumnál egyes köreik arra számítottak, hogy a sajtóbefolyásuk, külső támogatottságuk révén és a várható, előre sejthető belpolitikai frusztrációk nyomán a hatalmat egyes flikk-flakkokkal a választók nélkül is nagyon hamar át tudják majd venni - és ebben az elnöki kabinet katalizátor lehet.

Bizony, akik ebben hittek esetleg, nagyon melléfogtak. A csak a miniszterelnökkel szemben előterjeszhető, konstruktív bizalmatlansági indítvány a régió máig legstabilabb kormányzási rendszerét hozta létre. Köszönet érte az ötletadó Kutrucz Katalinnak, az azt felkaroló Antallnak és az Igazságügy Minisztérium akkori ifjú miniszterhelyettesének, Bogdán Tibornak, aki kiválasztotta a megfelelő nemzetközi formulát.

Végül: a távozó igazságügy-miniszter az 1989-es „ideiglenes” alkotmány helyére elkészítette annak a befejezett, a rendszerváltást leíró változatát és átadta az új kormányoknak. Ennek elfogadásával talán kialakulhatott volna egy szilárdabb demokrácia-gépezet. Ez az elfeledett tervezet volt Kulcsár Kálmán jogrendszerátalakítási hatyúdala.

A „lebontó és új építő” átmeneti kormány alkotmánytervezete lekerült a csatározásba merült új parlament jogalkotási étlapjáról. A „kamikaze kormány” csak a felszaporodott számú feles törvények megalkotására szorítva dolgozhatott tovább.

Hatalommegosztás: 31 éves deficit

A második paktum után már „nem volt alkotmányozási kényszer” -hallottuk. Lehet, hogy kényszer nem volt, de vajon szükség sem volt rá?

Ami pozitív történet, azt leginkább nem a pártoknak vagy a parlamentnek köszönhetjük, hanem az Alkotmánybíróságnak. Egy újabb pártpótló államférfinek. Kulcsár többször is úgy nyilatkozott, hogy „Magyarország nagy szerencséje Sólyom László alkotmánybírósági elnöksége” és az ő szerzői-karmesteri műve, a láthatatlan alkotmány.

De egyetlen szervezet egy jogrendszer egészét illetően, akármilyen fontos és pozitív is – kevés. Az egyensúlyozó intézmények rendszerszerű kialakítása a parlament - tehát a pártok dolga.

SZERZŐI KÉZIRAT

Ma nincs kétkamarás parlament és elsorvadt a jogalkotási érdekegyeztetés is. Ezek pedig harmonizálhatnák a területi, a köztisztviselői, a köztestületi, a civil szervezeti és a párt érdek-artikulációt.

A köztársasági elnököktől előzetes egyeztetési tevékenységet várnak el a pártok, amikor saját jogköreit gyakorolják.

Már más vágányokon halad az Alkotmánybíróság.

Az Alaptörvény ez irányba nyitó 2011-es reformja ellenére nem akar szárba szökkeni az alapjogi gondolkodású bírói és még kevésbé az ilyen vezéreltségű közigazgatási jogalkalmazás. Pedig már eltelt egy évtized és az Alaptörvényben felsorolt alapjog-katalógus a német modellhez hasonlóan „közvetlen hatályos” jog. (Jegyezzük fel, hogy ez Szájer József és Gulyás Gergely - szintén történelmi - érdeme. Ha az alapjog alapú jogalkalmazás nem megy fogantatba, akkor az a bíróságok és az AB történelmi terhe lesz.)

Elmaradt a területi közigazgatás reformja vagy éppen a független közigazgatási bírászkodás.

Pedig az 1991–2021 közti három évtizedben összesen *huszonnyolc alkotmánymódosítás történt*. Ezek összességükben hasznos igazítások és újra fogalmazások, de még mindig várat magára egy kimunkált, finomra hangolt hatalom-kiegyensúlyozási rendszer.

A három évtized előtti rövid távú politikai taktikák és nyomások révén jutott a mindenkori kormány egy problematikus túlhatalom birtokába és ragadt abba bele.

Azóta sok jó is történt és sok minden jó el is romlott. Azt hiszem az egyik: a pontos emlékezet.

És korhad a demokráciagépezet működőképességébe vetett egykori erős remény. Más szóval: a világot jobbító hit.

Budapest, 2021. augusztus

Réti László

(a szerző budapesti ügyvéd)